

21046/38.

БІБЛІОТЕКА „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ“ ч. 28.

О ПОМОЧІ ПРИ ПОРОДАХ У ХУДОВИ

Написав

Др. Оттон Лілле

ц. к. старший ветеринар повітовий
в Городку ягайл.

(В тексті 10 образків).

ЛЬВІВ 1914.

Накладом Краєвого Товариства „Сільський Господар“
у Львові.

З друкарні „Діла“, Ринок ч. 10. (Дім „Просьвіти“).

85

2007
2012

БІБЛІОТЕКА „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ“ ч. 26.

О ПОМОЧИ при породах у худоби

Написав

~~21050~~

Др. Оттон Лілле

старший ветеринар повітовий.

ЛЬВІВ 1914.

Накладом Краєвого Товариства „Сільський Господар“
у Львові.

З друкарні „Діла“, Ринок ч. 10. (Дім „Просьвіти“).

619:618 4

1.00
1/1

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И 41214

В останніх кількох літах хованє худоби осягнуло у нас значінє, якого ніколи перед тим не мало. Давнїйше селянин ховав худобу лише для того, бо вимагало того єго рільне господарство, бо без худоби не був би мав гною а на инший дохід з худоби крім гною не числив. Нині однак знає вже майже кождий, чим єсть хованє худоби для господарства рільного, яке то хованє має значінє економічне і не оден вже з господарів переконав ся, що без раціонального хову худоби єго економічне єствованє не має достаточної підстави і може бути легко захитане. Тому то нині кождий добрий господар старає ся з одної сторони о набутє а з другої сторони о власне вихованє таких штук, котрі би єму як найбільший принесли дохід і переконав ся, що в теперішних часах раціональне хованє худоби добре оплачує ся, особливо, коли збут молока або масла відбуває ся в спосіб кооперативний.

Коли однак хованє худоби має бути раціональне і приносити користи, то не повинно полягати лише на відповіднім живленю посіданих штук, але і не менше на чистім удержаню в стані здоровім і на відповіднім ліченю в случаю захорованя. На жаль під тим зглядом роблять наші селяни найбільші похибки, а навіть скажу, що не лише похибки на свою очевидну некористь і страту, але

скажу щиро, що допускають ся по просту гріха. Бо чи знаєте, любі читачі, що на корову впливає зле так само бруд і нехлюйство, як брак доброї паші? А чи знаєте, що корова, хотяй би-сьте її яко-тако годували, не буде добре відживляти ся і не дасть вам достаточної кількості молока, коли її не будете при тім рівнож добре чистити, коли не дасьте їй чистої і достаточної підстилкі і чистого воздуха? Вірю, що багато з вас о тім не знає і длятого то згадую про се хоч би кількома словами; докладнійше напишу вам о тім при нагоді, а тепер поговорю о ваших гріхах, котрих допускаєте ся супроти вашої худоби в случаю захорования.

Гріхом називаю кожде таке ваше поступованє, котрим лиш мучите звівріята замість подати їм справдешну поміч в случаю захорования худобини і зробити пільгу в їх болю. Згадаю лише о тих нелюдских операциях, як н. пр. звані у нас „здиранє паскудника“ або „видиранє миши“, „натяганє ніг“ і т. д. О тім однак пізнійше а тепер поговорю о тих найбільших гріхах, яких допускають ся господарі при несеню так званої помочи коровам підчас акту родження. Маючи в тім напрямі двайцятькількалітну практику можу ствердити, що в більший скількості случаїв витягають теля вже тоді, коли властивий акт родження ще не розпочав ся, або також тоді коли оно зовсім правильно родить ся і без жадної помочи прийшло би на сьвіт, отже заходи того рода по найбільшій часті суть непотрібні і шкідливі та лиш часто спричиняють то, що худобина гине при породі. Єсть то тим більше болючим, що не воля Божа, але брак сьвідомости чоловіка позбавляє житя звівріяти а дуже часто кормительки цілої родини. Бажаючи хоч би в части причинити ся до зменшення тих необчислимих страт, які потягають за собою невластива і неуміла поміч при породах, наведу тут найважнійші відомости о акті породу у коров і маю надію, що хто їх уважно перечитає, той так собі як і другим pomoже, та не буде шукати помочи і поради у знахарів.

Заки одначе опишу правильний і неправильний порід, мушу подати кілька вступних уваг котрі сугь потрібні для зрозуміння цілости.

Отже передовсім памягати належить, що ялівку треба аж тоді вести до бугая, коли єсть вже зовсім розвинена. А не єсть она завсїгди тоді розвинена, коли вже літить ся; ялівка може літати ся, може оказувати гін до бугая, але ще не бути як слїд розвиненою отже й не надавати ся ще до становлення. О тїм майже жаден господар не знає або знати не хоче. Бо скоро побачить, що ялівочка, хоч би була мала і вузка та мала доперва 14 до 15 місяців а вже літить ся, то урадований веде єї як найскорше до першого-ліпшого бугая. І що з того виходить? Найчастїйше то, що така самиця має родити тоді, коли ледви має 2 року, коли проводи родні ще не розвинені як слїд і плід через них не може вийти назверх. В таких случаях не помагає ніякий ратунок, ніяка сила людска а така корова паде найчастїйше жертвою несвідомости свого властителя.

Але хоч би навіть штука й удала ся і теля правильно уродило ся, то властитель анї з такої корови анї з єї теляти великого пожитку не буде мати. Бо така корова завсїгди лишить ся маленькою, вузкою і марною, орган молочний, т. є. вимя, буде недостаточно розвинений, ну та й молока давати не буде. Рівнож і теля з такої корови буде маленьке, буде дуже помалу рости і пожитку великого не принесе. З того виходить, що не тоді належить провадити телицю до бугая, коли она лише що зачинає літати ся, але тоді коли вже єсть добре розвинена і осягнула відповідний вік. Припустити ялівку до бугая можна аж межі 18. а 24. місяцем житя, вчаснїйше ніколи. Для ліпшого зрозуміння річі додам, що ялівки можуть літати ся, проявляти гін до бугая вже тоді, коли мають ледви 8 місяців, а то єсть доказом, що самиця не мусить бути зараз вже й дозрілою до розплоду, коли зачинає літати ся, бо о тїм рішає єї вік і тілесний розвій.

Лучає ся однак нераз, що телиця, маючи ледви 8 до 10 місяців, без відомости і проти бажання властителя відстановить ся (на пр. на пасовиску) а маючи ледви півтора року уродить теля. Властитель знає о тім, що дальший розвій тої штуки утерпить через то і що не буде мав з неї вже доброї корови, але не знає, як то зло направити. В таких случаях раджу таку корову бодай рік по першім теляти до бугая не провадити. Через той рік, коли буде добре живлена, прийде до себе і може ся ще добре розвинути. В таких случаях треба теля по кількох днях продати а зглядно не допускати єго до ссаня корови. Отже кажу ще раз, що важним способом, запобігаючим тяжким породам, єсть не відстановляти ялівки, заки она ще добре не розвинена і не має бодай півтора року а ще ліпше двох літ.

Важним єсть також знати, як довго треває вагітність у корови і які суть прояви кінчачої ся вагітності зглядно зближаючого ся часу родження. У корови вагітність зачинає ся від хвилі відстановлення а треває правильно 9 місяців і 10 днів, завсїгда 40 до 41 тижнів. Найпізнійше отже в 41 тижни корова повинна родити. Не єсть то однак станом хоробливим, коли корова кілька днів перед або кілька днів по упливі поданого часу родить. Такі случаї дуже часто лучають ся і то не має ніякого впливу на порід, бо вчаснійший або припізнений порід не має ніякого впливу на самий акт родження, лише залежить то від зовсім інших обставин, як на примір від раси, стану відживляня і т. д. Коли час вагітності минає, виступають прояви, котрі вказують, що порід зближає ся. Тоді то напучнявють родові части тіла, з похви виходить слизь, виступає так зване западанє ся заду т. е. по обох сторонах хвістної кости повстають як би доли, а в кінци виступає виразне напучнявіне вимени і то або цілого або лиш обох задних чверток. Виступленє тих проявів вказує, що порід в коротці розпічне ся, а тоді господар повинен приготувити для корови відповідне становиско, розу-

міє ся чисте і вигідне і аж до укінчення породу звертати на худобину більшу увагу.

Наші господарі присвоїли собі також хибне понятє, а іменно, що з хвилею, коли корова оказує болі породіві а в особеннєсти коли лише пічнуть ся оказувати виповнені водою оболони, теля мусить ся зараз уродити. Отже так не єсть, межи хвилею розпочинаючого ся породу а уродженєм теляти, може минути кілька а навіть кільканайцять годин а мимо того порід буде легкий і правильний. Хоч би-сьте бачили, що з похви виходять оболони виповнені водою, що корова стогне і оглядає ся на черево і що той стан триває кілька годин, то не належить уважати сего за порід тяжкий а тим менше забирати ся до витяганя плоду. Бо памя-тати треба, що аби плід міг вийти, мусять ся най-перше розширити проводи або дороги породіві, а як раз ті оболони до того причиняють ся. Тре-ба також знати, що межи похвою а матерницею єсть переділ, так званий перстень матерниці, котрий єсть завсїгди скорчений і творить наче замкнений переділ межи похвою а матерницею а отвирає ся, зглядно розширяє ся аж тоді, коли плід зачинає з матерниці висувати ся назверх. Легко з того зрозуміти, що як довго той перстень або переділ межи похвою а матерницею не єсть розширений, так довго порід не може ся відбути, бо ще в дій-сности не розпочав ся. З того виходить, що як довго не можна ввійти рукою до матерниці і там діткнути ся теляти, так довго не може бути бесіди о витяганю плоду, а коли хтось буде ділати проти тої засади, сам спричинить то, що порід буде тяжкий. Длячого так буде, виясню се хоч би кіль-кома словами.

Знати належить, що плід в матерниці підчас вагітности не лежить в сїм самім положеню, в яким родить ся, бо чейже родюче ся теля лежить хреб-том до гори а животом на долину. Так оно однак підчас вагітности не лежить, а лише хребтом на бік до правої сторони а животом до лівої сторони звернене а ніжки і голова суть вигнені в напрямі середини. Аж підчас породу, а то тоді, коли вже

води відійшли, наступає зміна положення плоду. Плід робить тоді оборот такий, що хребет його лежить звернений в напрямі хребта, а живіт в напрямі живота матери, відтак передні ніжки простують ся і входять до похви. Аж в такому положенні може порід відбутися і таке положення єсть правильне. Ту додаю, що правильне положення єсть не лише тоді, коли передні ніжки виходять а голова лежить на них, але також і тоді, коли теля іде задом і задні ніжки знаходяться в похві.

Здає ся мені, що із сказаного доси, кождий вже зрозуміє, коли порід єсть неправильний і коли належить говорити о труднім породі, потребуючим людської помочи. І так передовсім не можна ніколи говорити о труднім породі передтим, доки не відійшли води, доки перстень матерниці не єсть розширений і дорога до матерниці отвертою ані тоді, коли передні ніжки суть в похві а голова лежить на них, або також коли задні ніжки суть в похві

Аж тоді коли би ми запримітили, що від часу, як ті води відійшли минуло вже кілька годин а плоду не видати, можна ввійти рукою до родних проводів для вишукання причини опізненого породу. По належитім обмитю руки і вичищеню нігтів, всуваємо руку до похви, а коли перстень єсть вже отворений, всуваємо руку до матерниці і провірюємо, як теля лежить. Аж в такому случаю, коли дороги родні суть отворені і до плоду можемо дістати ся рукою і той плід провірити, можемо ствердити, чи положення плоду єсть правильне або що єсть причиною того неправильного положення і аж се провіривши можемо обдумати, як належить усунути причину тяжкого породу а тим самим як теля видобути.

Причини тяжких породів.

Причини тяжких породів повстають найчастійше з неправильного уложення теляти в лоні матери. Хибне уложене може лучати ся при зовсім

правильнім положенню теляти і як раз в тім положенню частійше лучає ся.

Пригадую тут, що правильне положене називаємо таке, при котрім теля лежить звернене животом до живота, а хребтом до хребта матери а то без огляду на то, чи оно передом чи задом звернене єсть до отвору матерниці (матиці). Теля отже може мати таке правильне положене а при тім можуть єго поодинокі части мати хибне уложене. Отже найперше подам, які можуть бути причини тяжкого породу при правильнім положенню теляти а відтак, як ті перешкоди належить усунути і порід уможливити.

Отже причини тяжкого породу можуть бути слїдуючі:

I. Хибне уложене голови а то: голова може бути звернена: а) на право або на лїво; б) до гори і до заду; в) в долину і г) уложена межи передними ніжками і звернена в долину.

II. Хибне уложене ніг передних а то: може бути одна ніжка в долину і взад вигнена, або обі ніжки уложені в той самий спосіб.

III. Хибне уложене і голови і ніжок в спосіб поданий під I. і II.

IV. Хибне уложене задних ніг, котре виступає найчастійше тоді, коли теля виходить задом, а тоді або одна ніжка вигнена є до заду або обі.

Коли однак теля має неправильне уложене, то значить, коли инакше лежить як хребтом до гори а животом в долину, можуть бути слїдуючі причини трудного породу:

V. Теля може лежати хребтом в долину а животом до гори, отже мати зовсім противне уложене чим в станї правильнім.

VI. Уложене хребтом до переду а ногами до заду.

VII. Уложене хребтом до заду а всіми ногами до переду.

VIII. Уложене так зване „сидячого пса“, при котрім голова єсть до гори, ноги в долину а хребет до отвору матерниці звернений.

Розходить ся отже о се, в який спосіб належить собі в кождім з тих случаїв радити, щоби хибне уложенє усунути і порід уможливити.

Ту однак з гори зауважаю, що не кождий чоловік може до таких операцій приступити, бо до того треба конче мати і знанє і практику, а крім того цілу чинність належить перевести з великою увагою і розвагою а чоловік нефаховий і ненаучений не повинен уділяти помочи, хіба лише в тих случаях, коли в околици нема лікара ветеринарийного. Колиб однак такий лікар був в місци або недалеко від села, раджу єго привезти а кошт з певностию оплатить ся. Коли однак чоловік нефаховий приступає до уділюваня помочи, нехай найперше чисто виміє собі руки, вичистить нігті а відтак обі руки обміє розпущеною 3-процентовою креоліною (2 ложки на літру води). Аж так очищеною правою рукою можна ввійти до матерниці і справдити, яка єсть причина трудного породу.

Тепер обговоримо кожде хибне уложенє плоду, з окрема після попередно захованого порядку і подамо спосіб уділюваня помочи.

I. Хибне уложенє голови.

Єсть то найчастійша причина трудного породу. Скоро бачимо, що обі передні ніжки сторчать з похви (звичайно одна більше як друга, Фіг. 1, 2, 3.) а головки не видати, то майже нехибний знак, що головка скручена. Входячи рукою до матерниці, переконаємо ся, що шия єсть вигнена, а шукаючи за головою, знаходимо єї скручену або на праву або на ліву сторону, або також скручену до гори, або схилену в долину. Легко отже догадати ся, о що ту розходить ся, а іменно о випростованє головки і уложенє єї на ніжках.

Хотячи се осягнути мусимо передовсім плід посунути взад до матерниці. При тій чинности корова повинна завсїгди стояти, бо тоді єсть більше місця в матерниці і лекше плід всунути. Коли однак корова не хоче встати або не може, належить

конче піднести зад і підложити добре звязану вязанку соломи. По тім добре єсть вляти гегаром кілька літрів літної води, щоби дороги родні були ослизлі, що дуже улєкшує виняте плоду. Аж тепер всуваємо руку до матерниці і ловимо за долішну щоку плоду. Коли головка звернена єсть до правої сторони, то ліпше ловити тую щоку лівою рукою і на відворот.

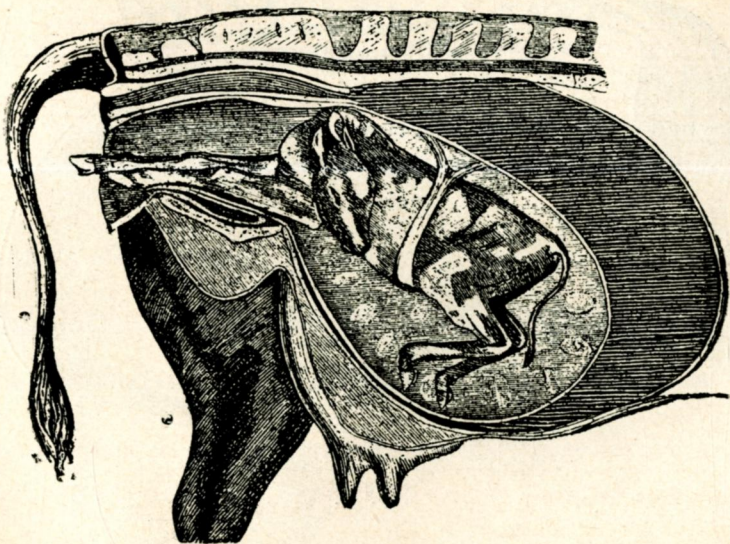
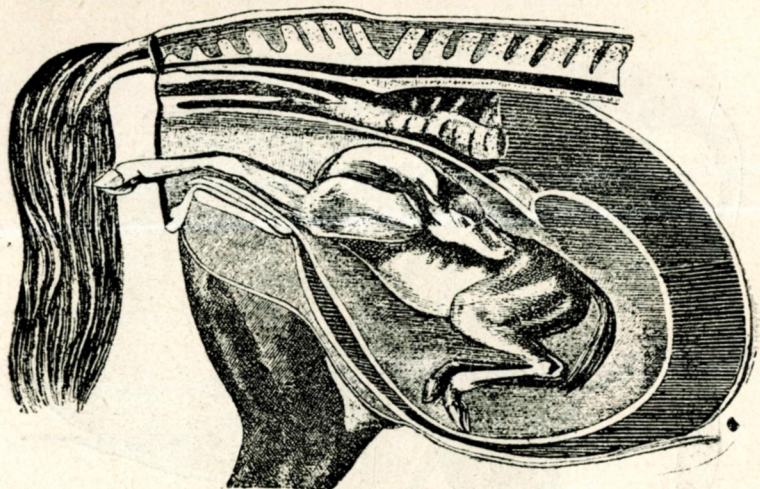

Fig. 1.

Скоро зловимо вже за щоку, тягнемо головку до середини, простуємо шию і втягаємо її до лохані (мидниці). Коли не можна того зробити рукою, тоді можна на щоку наложити петлю, котрої другий кінець дає ся другому чоловікови в руку, щоби поволи тягнув, а той, котрий руку має в матерниці, надає лише головці відповідний напрям і укладає її по випростованю на ніжках.

Звертаю увагу, що як довго помічник той тягне за шнурок, наложений на долішну щоку, так

довго належить рукою шок придержувати і її рівночасно з горішню шок звертати до отвору матки. Скоро вже лежить головка на передних ніжках, бере двох людей, кождий одну ніжку обома руками і поволи та рівночасно витягають плід, уживаючи однак при тім значної сили, а коли би сила двох людей не вистарчала, можна ужити до того і чотирох людей.

Фіг. 2.

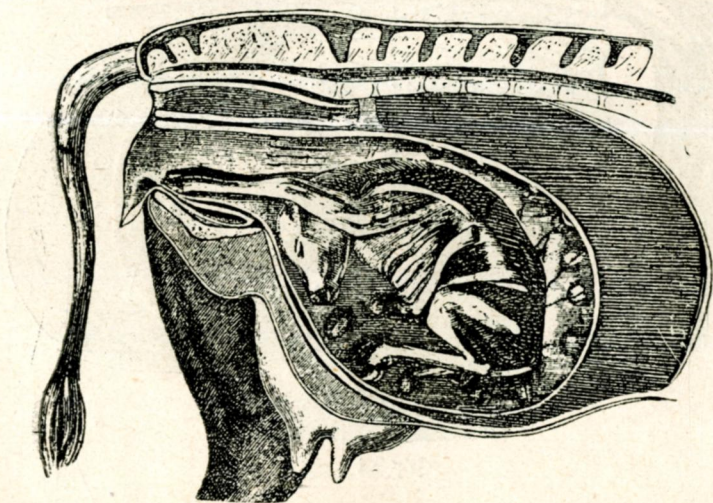
Наколи би витягнене плід в поданий повисше спосіб не дало ся зробити, то не потрібно надармо мучити корови і тоді конечно треба вивзвати лікарської помочи, бо може зайти потреба виконання операції а до того ніхто невчений не може і не повинен брати ся.

II. Хибне уложенє передних ніг.

Неправильне уложенє ніг дуже часто лучає ся, а може ще частійше як голови і полягає на тім, що або одна або обі ніжки суть в коліні

вигнені і менше або більше до заду уложені. Часом суть цілком до заду і під грудьми вигнені. В такім стані плід не може перейти через дороги породові, бо ті суть за вузкі а понадто часто ніжки теляти опирають ся колінами об кости лохані. (Фіг. 4. і 5.)

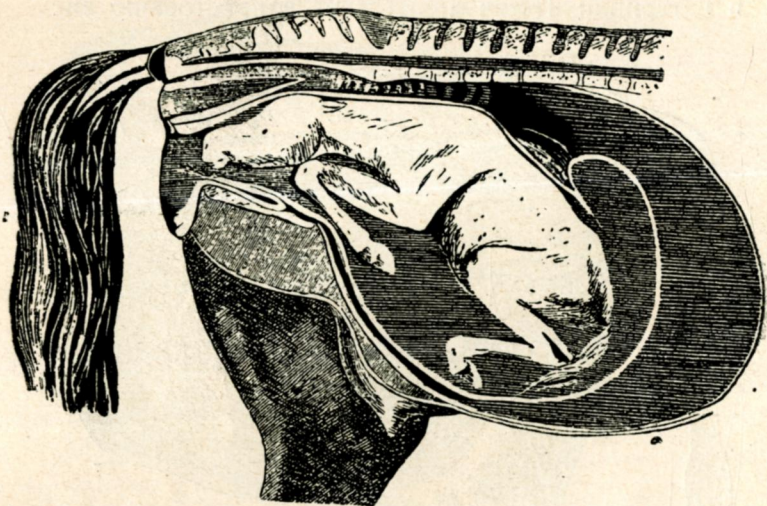
О успішній помочи можна в тім случаю говорити тоді, коли плід не єсть занадто великий і можна єго взад посунути, щоби мати більше місця в матерниці. Поміч полягає на випростованю ви-

Фіг. 3.

гнених ніжок і впровадженю їх до породових доріг. Коли ніжка єсть лише в коліні зігнена, ловить ся єї в долішній части т. є. за ратичку або за долішню кістку, підносить ся до гори, а відтак помалу вигинає ся єї до переду і простує ся. О много труднйше випростувати ніжки, коли они суть до заду звернені і взад випростовані. Тоді то найлучше корову положити на хребет і черевом до гори. Через то плід паде в долину а в горішній части матерниці єсть більше місця до виконання

потрібного ручочину. Коли корова лежить вже черевом до гори, всуваємо руку до матки, беремо ніжку за ратичку або за долішню кістку, підносимо її помалу до гори, а відтак вигинаємо її помалу до переду і по випростованню впроваджуємо її до породових доріг. Так само простуємо другу ніжку, коли і тота була так само як тамта до заду вигнана. По спровадженню ніжок до родних доріг придержуємо їх, щоби назад не ввійшли до матер-

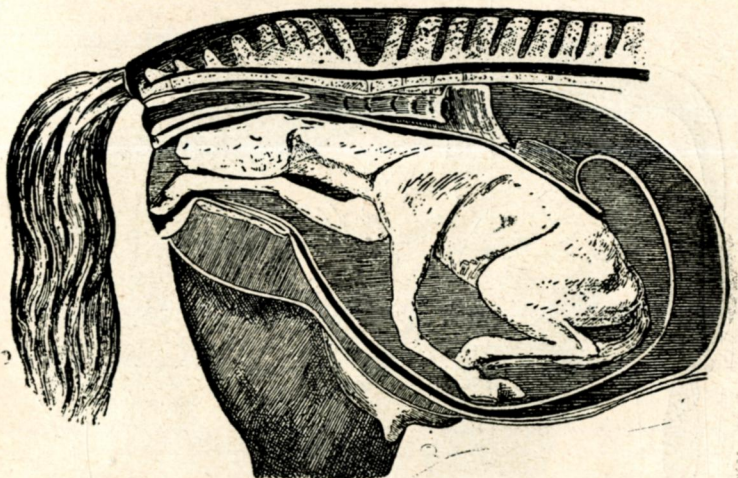
Фіг. 4.

ниці, а корову обертаємо назад так, щоби лежала черевом в долину а тоді знов всуваємо руку, беремо за головку, кладемо її на ніжки і витягає ся плід в спосіб попередно поданий. І в сім случаю добре єсть перед приступленем до правильного уложеня плоду влити до матки кілька літрів літної води.

III. Хибне положене голови і ніг плоду.

Неправильне уложенє і голови і ніг плоду може також лучити ся і то в ріжних комплікаци ях.

бо головка може бути скручена на право або ліво, до гори або в долину, а при тім може бути одна нога вигнена в долину або до заду або також і обі ноги можуть бути так вигнені. В такім то разі маємо до усунення дві запори а за тим працю подвійну і трудну. До усунення тої перешкоди належить забрати ся з розвагою і терпеливістю а вислід єї залежить від того, чи плід не єсть занадто великий отже чи і в матеріни єсть місце до ді-

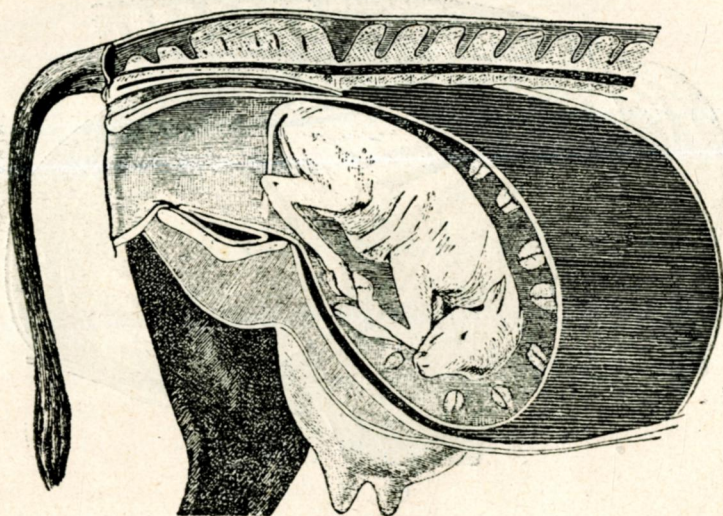
Фіг. 5.

вання рукою і чи помічник має вже яку таку лправу. Працю ту розкладаємо собі в той спосіб, що найперше усуваємо одну запору т. є. простуємо головку і аж по тім забираємо ся до простовання ніжок.

Рукочини ті переводить ся в спосіб поданий під I. і II., отже простує ся головку а відтак ніжки; головку кладе ся на випростовані ніжки, люди беруть за ніжки руками або мотузками і поvoli але рівночасно витягає ся їх. Розуміє ся, що в тім случаю добре єсть передтим влити до матеріниці літної води.

IV. Хибне уложенє задних ніг.

Випадок такий може лучити ся, коли теля родить ся задом. (Фіг. 6.) Вже попереду згадав я, що теля може родити ся задом і що таке положенє єсть нормальне а порід теляти може відбувати ся зовсім правильно і без помочи. Коли однак при такім положеню задні ніжки суть до переду вигнені і під животом уложені, то плід жадною

Фіг. 6.

мірою на зверх не видобуде ся, бо дороги родні суть за вузкі. О тім породі менше може бути мови, коли плід ставами скоковими (колінками) опирає ся о кости лохані (мидниці). Буває також, що плід в тім положеню входить не богато до доріг родових то єсть так як би клином вбив ся і так лишає ся, бо дальше перейти не може.

Таке хибне уложенє ніжок єсть дуже трудне до усуненя, особливо коли плід єсть великий а в матки нема місця до випростованя ніжок. При-

ступуючи до уділення помочи, треба корову положити на хребет до гори ногами, бо плід обнижуєся своїм власним тягаром в долину і творить через се більше місця на горі, улекшуючи нам через се цілу чинність. Відтак всуваємо очищену руку до матерниці і стараємося зловити одну ніжку за ратичку або долішну кістку. Ніжку тую підносимо до гори а відтак до переду і так помалу впроваджуємо її аж до похви. На ту ніжку закладаємо мотуз і даємо єго помічникови тримати. Так само поступаємо коли друга ніжка єсть вигнена.

Коли маємо вже випростовані обі ніжки і зачіплені мотузками, обертаємо назад корову черевом в долину і помалу плід витягаємо. Втім однак положенню невченому рідко удаєся плід витягнути. Для того не раджу в таких случаях довго мучити корови і як найскорше візвати лікаря ветеринарийного, бо може оказати ся потреба виконання операції, котру лишень лікар в стані єсть перевести.

Всі попередно обговорені труднощі породу повстають, як то вже сказано, з причини хибного уложення поодиноких частий плоду, то єсть голови або ніг або обох разом при правильнім положенню теляти, то єсть коли оно лежить звернене хребтом до хребта а черевом до черева матери. Так як при правильнім, так також і при неправильнім положенню, то єсть, коли теля лежить в матерниці инакше як попередно було подано, заходять перешкоди, котрі унеможливають уродженєся теляти. Перешкоди ті вже заподав я під V, VI., VII. і VIII., подам отже способи, як ті перешкоди можна усунути.

V. Уложене хребтом в долину а черевом до гори.

Отже передовсім положенє може бути зовсім противне до правильного т. є. теля може лежати черевом до гори а хребтом в долину. Не єсть так трудно розпізнати таке положенє, бо скоро лише показують ся ніжки, бачимо, що підошви ратичок

суть обернені до гори, а то може бути лише тоді, коли теля лежить в матерниці черевом до гори. Ще лучше переконаємо ся, що теля має таке положене, коли увійдемо рукою до матерниці. Тоді то дотикаючи ся голови, знайдемо долішну шокую до гори а горішну шокую в долину обернену. Саме то положене не становило би так великої перешкоди в видобуттю теляти, наколиб не та обставина, що як раз випуклі кости голови, котрі суть в долину обернені і кости хребетного стовпа теляти опираючи ся о кости лохані (мидниці), не позволяють теляти видобути ся на зверх а зглядно витягнути его. А коли в тім положеню теля іде задом, то видобуттю плоду і хвіст може перешкаджати.

Поміч в таких случаях не належить до дуже трудних і здає ся мені, що той, хто попередні мої вказівки уважно перечитав, догадає ся, як собі в такім случаю улукшити поміч.

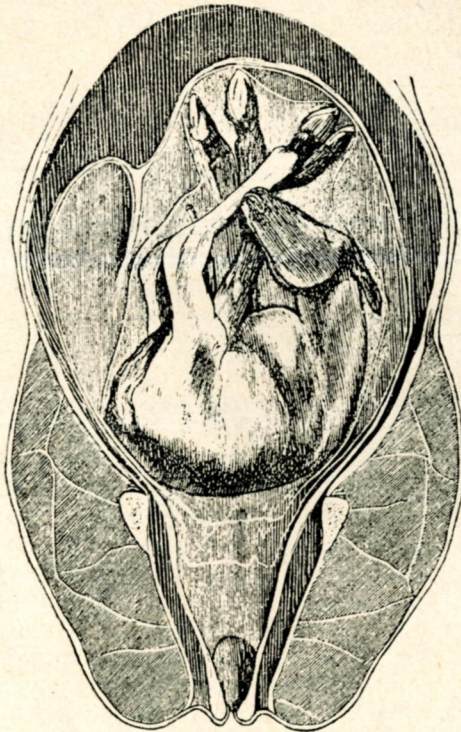
Огже по просту: обертаємо корову хребтом в долину а черевом до гори, а тоді теля буде мале таке положене, яке повинно мати то є: лежить хребтом до гори а черевом в долину. Через таке обернене корови, теля впадає своїм власним тягаром трохи в долину і через то саме перестають вже нераз ділати ті причини, котрі при первіснім положеню не дозволяли нам видобути теляти.

Не є виключеним, що при тім неправильнім положеню може буги вигнена голова або ніжка. В такім случаю радимо собі в той спосіб, який я подав попереду, сбговорюючи трудности породи при правильнім положеню плоду.

VI. Уложене хребтом до заду а всіма ногами до переду.

Уложене хребтом до заду а всіма чотирма ногами до переду матери (Фіг. 7.) рівнож лучає ся, хоттяй рідше від попередно поданого. Тоді теля єсть вигнене в хребті а то так, що вигнена часть хребта лежить при отворі матерниці або до заду матери, а голова і ноги майже разом лежать вигнені до переду

матери. Таке положенє єсть трудне до розпізнаня, бо входячи рукою до матерниці, наткнемо ся на теля а не найдемо ані ніг ані голови і довго не можемо догадати ся, де они суть. Але скоро найдемо поодинокі части як хребти і ребра, то повинні

Фіг. 7.

ми здогадати ся, що теля лежить звернене хребтом до отвору матерниці. Отже як тепер собі порадити? Коли плід не є великий, а в матерниці є місце, тоді долішну часть плоду себто зад, належить піпхати до переду так довго, щоби теля ніби впало або випростувало ся, а тоді буде лежати

хребтом на долину а черевом до гори і одержимо положене таке, котре ми як раз попереду обговорили, супроти чого також в спосіб попередно поданий мусимо собі радити. Зазначу однак, що помічник мусить в обох тих случаях прямувати до того, щоби або передні ніжки і голову або також і задні ніжки спровадив до доріг породових і цілу свою працю повести так, щоби то єму удало ся.

VII. Уложене плоду хребтом до переду матери а всіми ногами дозаду.

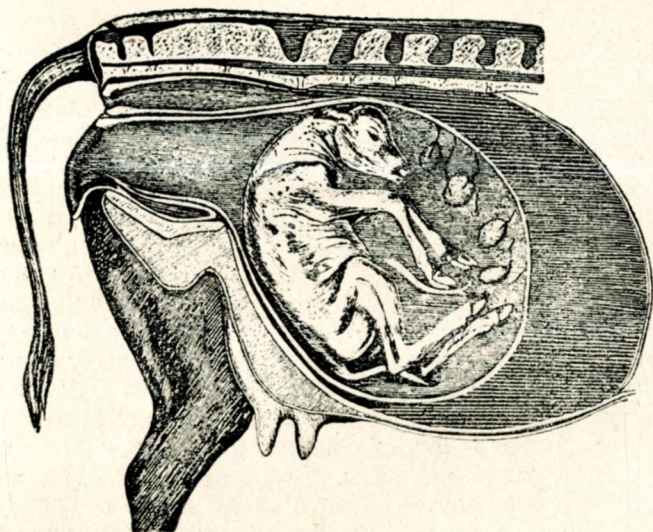
Єсть то отже положене противне від тамтого, але о много труднійше до поправлення. О уможливленю видобутя теляти може бути тоді бесіда, коли можна ноги впхати назад до матерниці а в ній єсть тільки місця, щоби теля можна пересунути і надати єму таке положене, в котрім найлучше було би єго витягнути. Коли однак плід є великий, а ноги далеко всунені суть до доріг родних, так, що приміром вистають вже з похви до колін, тоді не можна мати надії, щоби порід наступив успішно, а цілком не можна говорити о помочи, коли теля в таких случаях вже не живе.

Приймивши однак такий случай, що теля є мале і живе а всі єго чотири ніжки вистають з похви, тоді то впихаємо їх назад до матерниці так, щоби ноги там цілком ввійшли. Входимо відтак рукою до матерниці і після сего, як теля там лежить, рішаємо ся, яке маємо єму надати положене, щоби єго успішно видобути. Отже або укладаємо єго так, щоби передні ноги і голову можна скорше втягнути до доріг родних або задні ніжки. Залежить від сего, що буде лекше для помічника. Коли се удасть ся, можна витягнути плід в спосіб вже попередно обговорений.

VIII. Уложене т. зв. „сидячого пса“.

Уложене так званого „сидячого пса“ (Фіг. 8.) єсть таке, при котрім хребет звернений є до заду матери, голова і передні ноги до гори, а задні ноги

до черева матери, отже таке, мов би теля в матерниці сиділо. В тій позиції дуже рідко плід придибуємо, а поміч не є така трудна як в случаю попередно обговоренім. Бо скоро зад плоду піпхаємо до заду матерниці, тоді теля ніби спаде на крижі і одержимо таке положенє, котре обговорилисьмо під V, супроти чого належить собі радити в той спосіб, який там подано.

Фіг. 8.

Такі отже суть причини трудних породів, які найчастійше придибуємо у рогатої худоби, а котрі повстали по причині хибного уложеня плоду. Однак на тім ще не кінець, бо може бути багато ще інших причин, задля котрих порід не може відбутися, хоч теля єсть нормально положене, а его голова або ноги правильно уложені. О тих причинах згадаю лише коротко, бо ширше їх обговорене було би без ціли і без пожитку для того, що ніхто не навчений сам собі не порадить, а коли би навіть

до того забрав ся, то більше зашкодив би корові чим поміг.

Отже передовсім згадаю, що теля може бути занадто велике і з тої причини не може вийти з лона матери. Часом лучає ся, що ціле теля виповнене є водою і з відси навіть походить назва „водне теля“. Може лучити ся, що лише голова буде побільшена а то по причині нагромадження ся в ній води і з відси також така голова зове ся „водною головою“.

В плоді може бути не лише вода але також так зв. гази, котрі єго обєм так побільшують, що він зовсім виповнює а навіть розширює матерницю. Ті гази витворюють ся тоді, коли теля якийсь час знаходиться в лоні матери в неживім стані і внаслідок тепла, котре єсть в матерниці, розкладає ся або починає гнити. Подібні случаї придибує ся часто в літі, коли єсть горячо, коли теля в нутрі матерниці з яких небудь причин гние, отже дуже скоро пухне і тоді не можна єго виняти. В таких случаях може порадити хиба лише лікар ветеринарний, бо мусить випустити з плоду воду зглядно гази, щоби через се обєм плоду зменшити і уможливити єго видобуте. Така операция є дуже трудна, бо єї треба виконати в нутрі матерниці а до того потреба знання, практики, відповідних інструментів і сили. Для того то не раджу жадному ненавченому брати ся до такої операції.

Мушу згадати хоч би кількома словами о близнятах.

Рогата худоба — як відомо — належить до однородних, то значить, що звичайно родить лише одно теля. Кождий однак мав певно нагоду переконатися, що корсва родить часом двоє телят, а навіть лучають ся случаї, що корова відразу і троє телят видасть на світ. Навіть знаємо, з яких причин таке лучає ся, але є се річ більше наукова, о котрій не місце тут згадувати. Згадаю лише, що коли в матерниці суть близнята, отже двоє телят, то одно лежить головою і передними ногами а друге задом звернене до отвору матерниці, отже одно

виходить передом а друге задом. Розуміє ся, що кожде з таких телят по уродженню ся єсть менше, як наколиб лиш одно було уродило ся. То походить звідси, що найперше в матерниці брак місця на се, щоби в ній двоє телят лучше розвинуло ся, а по друге, що організм матери не є в стані так двоє телят вижити, як би виживив одно. Близнята приходять в той спосіб на світ, що найперше родить ся одно а потім друге.

Коли близнята суть правильно положені а головки і ніжки правильно уложені, то порід відбуває ся зовсім гладко і без помочи. Лучає ся однак, що у одного з телят заходять случаї, котрі ми обговорили під I до VIII, а найчастійше, що або головка єсть скручена або ніжки зле уложені і внаслідок того порід одного або другого єсть утруднений. В подібних случаях радимо собі в той самий спосіб, як подано попереду, при чім мусимо тямити о тім, що найперше належить видобути одно а потім аж належить забирати ся до видобутия другого плоду.

Хороби перед- і попородові.

В часті II-ій навів я найважійші і найбільше лучаючі ся причини тяжких породів у худоби а іменно ті, котрі повстають з неправильного положеня плоду або з хибного уложеня его голови і ніг, себго одним словом обговорив я трудности породів, котрих причиною є сам плід.

Не рідко однак лучає ся, що у коров тільки виступають хороби, позістаючі в звязи з вагітністю, вже якийсь час перед тим, коли мають родити, або також і по породі, хотяй навіть порід відбував ся зовсім правильно.

Зачнім від хоріб, котрі лучають ся у коров перед породом. З тих подам рівнож тоті, котрі лучають ся найчастійше.

I. Пороненя. Що властиво зовемо пороненем? Коли корова скине теля перед укінченєм часу вагітності, (котрий, як знаємо, виносить 9 місяців і 10 днів) а то о тільки вчаснійше, що плід

не є ще зовсім розвинений і зрілий і через се по виході з лона матери не може жити, то такий плід зовемо пороненєм.

Треба також знати, що корова може уродити теля приміром на 2—3 тижні перед укінченєм властивого часу вагітності і що мимо того теля може жити і єсть зовсім розвинене і зріле. Тоді то не скажемо, що наступило пороненє, лише порід передчасний.

Такий передчасний порід не єсть жадним хоробливим станом і може зовсім правильно відбутися, коли лише теля єсть добре положене а єго голова і ноги добре уложені і не спричинює ані для матери ані для плоду жадної хороби. — З того виходить, що порід передчасний жадної шкоди властителяви не приносить, коли сам порід відбувся правильно.

Інакше однак має ся річ з пороненєм. То остільки є вже шкідливе, що теля сходить марно і надія приховку на один рік страчена.

Що може бути причиною пороненя у корови?

Причини пороненя можуть бути всьлякі а найважніші суть: студена паша — особливо покрита інеє; дуже студена вода; гази, котрі нагромаджують ся в корові, приміром при здутю; висока горячка, котра повстає при різних внутрішних хоробах а особливо при хоробах заразливих; утрата більшої кількості крови; удари на ліву сторону черева а тим більше на самий плід; довгі марші, перевіз залізницею а крім того споживанє декотрих ростин, котрі спричиняють корч матерниці а особливо мятка збіжева (приспир або спорок), що росте на колосю жита.

Згадаю ще окремо об одній причині пороненя, котра спричинює властителем дуже великі шкоди, бо скиненє теляти не лучає ся лише у одної корови, але в стайни, де стоїть більше коров, можуть всі поронити і то не лише в однім році, але і в кількох по собі слідуючих літах. Єсть то т. зв. „пошестне роненє“. Сама назва „пошестне“ вказує вже, що то єсть хороба, котра

переносить ся з одної тільної корови на другу, чого доказом єсть се, що коли до такої стайні введено свіжо куплену корову, похдячу зі стайні, в котрій жадна корова ніколи не поронила, то і та корова зараз по якімсь часі скине теля.

О тім пошестнім роненню згадав я длятого, щоби кождий господар, котрий має в стайні більше коров, не легковажив собі того, коли побачить, що одна а потім друга корова теля поронила, бо через се наразить ся на утрату приховку через кілька літ. В такім случаю належить конечно засягнути фахової поради.

Вертаючи до поронення непошестного, котре наступає з одної з причин попередю вичислених, то найлучшою радою, яку можу подати, єсть: старати ся, щоби пороненню запобігати. Отже тільних коров не виганяти на пашу, коли єсть студінь а особливо рано, коли суть приморозки; не пускати крови таким коровам; не гонити далеко; стерегти від ударів, перескакування через рови і т. д. Коли однак мимо того корова поронить, треба уважати, чи очистила ся, то єсть, чи містище вийшло, а коли се не наступить до 24 годин, належить поступити після вказівок, котрі ще дальше заподам а найлучше завізвати лікаря ветеринарийного, щоби містище виняв. На кождий случай раджу стайню добре вичистити, землю, де корова поронила, скопати на 2 штихи, полати ціле становиско а навіть цілу стайню свіжим вапном, містище закопати а навіть раджу корови більше до того самого бугая не припускати.

II. Лежане перед породом. Той стан хробливий полягає на тім, що високотільна корова якийсь час а навіть кілька тижнів перед породом положить ся і не може всгати, хоч впрочім оказує ся зовсім здоровою. Така корова приймає охотно їду, пережуває і є досить веселою, але всгати не може. Не є она тоді поражена, але сильно ослаблена і через то не може двигнути свого власного тягару. Такий стан триває аж до часу уродження теляти т. є. поки тягар корови не зменшить ся.

Одначе такого стану не можна собі легковажити, бо корова перед породом може згинутися. Коли корова є худа і не має мягкой підстилкі, то на задних ногах творяться боляки (рани), котрі полишені самі собі, т. є. нелічені, а ще тим більше, коли будуть занечищені, спричиняють заражене крові і смерть зів'язати. Такій корові належить передовсім давати не багато але добре їсти отже лише добре сіно, пійло з грису і бураки. Треба їй добре постелити і два рази денно мастити цілий зад спіритусом камфоровим і обертати її часто з одної сторони на другу, щоби на однім боці довго не лежала. При породі треба дуже уважати, бо порід тоді найчастійше неправильний і трудний.

III. Випаданє похви. Не належить то до частійших випадків. Лучає ся у коров, котрі лежать низше задом чим передом, або висше передом чим задом. Тоді то межі варгами соромними повстає мокре, зачервоніле напучнявіне, котре доходить нераз до величини дитячої голови. Господар бачучи се, говорить, що то „кишка вилізла“ — а то не кишка, бо кишка вилізла би горішним отвором, лише єсть то похва, або передна часть родних доріг. То виступає тоді, коли корова є вже високо тільна і она зовсім зле не впливає на загальний стан здоровля ані також пізнійше на порід, але мимо сего не вільно того так пошити.

Діланє отже уділяючого помочи повинно прямувати до того, щоби похва увійшла назад і щоби більше не випадала.

Перше, то єсть, всадженє похви в своє місце, може наступити само, коли корову устави́мо задом о много висше чим передом а коли би корова лежала, то мусить она так само лежати. Коли би од ак тоді похва не увійшла сама, то можна її помалу всунути, що при такім уставленю зглядно уложеню заду єсть дуже легко.

Лучає ся, що похва по випаденю єсть зачервоніла і напучнявіла. Тоді то перед вложенем її назад, треба приложити оклад зі студеної водні (лід) або ще лучше з т. зв. квасної водні або водні

з розпущеним в ній галуном. Оклади ті повтара-ти що години, доки не зійде напучнявіне і аж тоді можна похву всунути до середини. Коли би однак мимо того похва випадала, то не можна того так собі полишати, бо було би се небезпеч-ним. Найлучше тоді засягнути поради лікарскої. Лікар ветеринарийний може тоді легко поради-ти, або отвір, куди випадає похва зашиє, або наложить таку опаску, що похва не буде могла більше випадати.

I. Випаданє міхура мочевого. Так як похва може випадати, хоч рідше, і міхур моче-вий. Згадую про се тому, що денекотрі господарі беруть тоді міхур мочеви за похву, бо неуміють їх від себе відрізнити особливо тоді, коли міхур є трохи напучнявілий. Коли однак приглянемо ся близше випаденій части, то добачимо на міхури там, де він звужує ся, мясну рурку, звану мочевою цівкою; єсть то рурка, котрою моч виходить з нирок до міхура мочевого.

Випаданє міхура мочевого лучає ся перед по-родом і не єсть небезпечне, бо дає ся усунути. Поміч полягає на всуненю міхура там, де він має знаходити ся, що мусить бути виконане з ве-ликою осторожностію і умілостию, щоби міхур не пук.

V. Випаданє матерниці. Сєся хо-роба полягає на тім, що матерниця з лохані (ми-дниці) вивертає ся на зовні і то так, що єї вну-трішна болона виходить назверх і звисає наче мішок в долину. Нагляднійше можна собі се пред-ставити на примірі: Подумаймо собі шапку, котра має підшивку і з тої шапки витягаєє єї. Тоді рівнож маєє наче мішок, котрого внутрішня сто-рона є тепер на зовні. Матерниця тоді висить наче мішок і видимо на ній гудзи або т. зв. ко-тіледони (прозябці), рід бородавок, котрих буває в кожній матерниці 80 до 100. На них держить ся містище і они суть зовсім природним проявом, отже не можна їх виривати.

Матерниця висить корові майже до колін; долішня часть є о много ширша від горішньої части,

є ціла почервоніла та напухла. Випаданє матерниці може наступити навіть при цілком правильнім та цілком легкім породі. Не є то слабість небезпечна, однак лише тоді, коли є скоро та факхова поміч. Бо скоро оставимо матерницю за довго на зовні, тоді она чорніє і пухне і часто таки завмирає (наступає гангрена) а вслід за тим наступає по короткім часі і смерть зьвіряти.

Поміч полягає на тім, щоби матерницю назад до середини (до лохані) вложити. Як же то зробити? Треба передовсім запобічи, щоби матерниця не лежала на гною, або взагалі на нечистім місци. Для того належить сейчас принести чистої соломи, підстелити під корову, а на соломі, там, де лежить матерниця, підстелити чисту верету. Опісля приступаємо до очищення матерниці. Містище треба поволи та уважно зняти в той спосіб, як поучу при затриманю містища, а крім того належить дуже уважати, щоби з містищем не зірвано ані одного котіледона (удза).

Коли містище вже знято, належить матерницю добре очистити. Можна єї змити наперед зимною водою а опісля доконче треба цілу матерницю обмити водою креоліновою (дві ложки креоліни на одну літру чистої води).

Аж тепер приступаємо до вложеня матерниці назад до лохані (мидниці). Наколи корова не стоїть, а лише лежить, тоді треба підложити під неї вязанку соломи, щоби зад лежав висше від переду. Підстелена солома мусить бути рівномірно розложена, так, щоби корова не зсовгувалась з соломи.

Тепер зачинаємо всувати матерницю до внутра. Можна то зробити в двоякий спосіб т. є. або зачинаємо матерницю впахати від гори т. є. від вузкої части і впахуючи що раз дальше доходимо аж до широкого кінця, або зачинаємо від долини.

Коли вже ціла матерниця увійшла, входимо рукою і випростовуємо матерницю в той спосіб, що впахуємо в неї цілу руку просто. Другий спосіб є той, що помічники підносять матерницю на чистій плахті а оден чоловік впахує єї від широ-

кого (долішного) кінця. Тоді замкнену руку (п'ястук) прикладає до середини долішньої частини і пхає матерницю до внутрі, аж вона цілком увійде. Опісля вкладаючи до матерниці цілу руку, простує її а тим самим впирає її цілковито до середини. Є допускаємим, щоби послугувати ся обома, вище наведеними способами при тій ратунковій роботі а то так, що лівою рукою впираємо горішню частину матерниці до середини, а правою рукою, п'ястук, впираємо долішню частину. Добре є опісля впустити гегаром кільканайцять літрів зимної води з домішкою креоліни до матерниці а корову довго, навіть кільканайцять годин, позіставити лежачою спокійно однак конечно так, аби зад лежав вище від переду. Таке як раз положення підвисшеним задом запобігає, щоби матерниця другий раз не випала.

Однак лучає ся нераз, що навіть підвисшене зад не помагає, бо корова так сильно пре, що матерниця по кождоразовім вложенню випадає назад. Тоді отже мусимо взяти ся до способу, який не дуже є людський, однак в такім случаю конечний, бо приносить пожаданий успіх, іменно: мусить ся корову прив'язати задними ногами до гори, так щоби вона висіла задом до гори а передом в долину. Через те матерниця не може випасти, хоч би навіть корова перла сильно. В такім положенню мусимо корову позіставити доти, аж зовсім ся успокоїть та перестане перти.

VI. Запалення похви і матерниці. Можна инколи бачити по кількох днях від породу, що корова сумна, не хоче приймати паші, не румигає (не віджуває) і не дає молока. Пізніше можна за примітити, що корова горбить ся, начеб хотіла віддавати моч, а притім з похви витікає теч, спершу слизовата, а по кількох днях ропна але вже в кількості що раз то більшій. Суть то звичайно прояви запалення похви або матерниці. Та та хвороба повстає з причини скалічення або задрапання похви або матерниці в часі витягання теляти, або коли до матерниці входимо нечистими руками,

рівнож наколи містище цілком не відійде, а в матеріниці лишть ся кусник болони.

Похва а зглядно матеріниця червоніє через таке запаленє, напухає а не рідко бачимо на ній болони шараві, які зовемо болонами дифтеритичними.

Коли хроба вже так далеко поступила, що бачимо ті болони дифтеритичні, то справа є небезпечна і треба конечно завізвати лікаря. Колиж однак тече з похви зглядно з матеріниці лише теч або ропа а матеріниця є ще отворена, то вистарчить запустити три, чотири рази денно по дві літрі води чистої з домішкою трох ложок креоліни, лізолью або бацілльолью, котрі дістанете в кожній аптиці без рецепти. А тоді не треба корові давати січки, ані соломи, ані бараболі, лише грис з теплою водою з домішкою трохи соли, не багато дати доброго сїна а рівнож можна дати не багато покряних бураків.

Впускати воду з додатком згаданих ліків треба так довго, доки червоність та опухленє не уступить з похви і матеріниці, а теч перестане цілком виходити.

VIII. Заразливий катар похви. О тій то хробі випадало би властиво окремо написати тому, що она виступає у коров, ялівок а також і у телят. З огляду однак, що заразливий катар похви стоїть в звязи з роненєм, проте опишу тую хробу на сїм місци. Заразливий катар похви, як вже сама назва вказує, є хробобою заразливою, т. з. що переносить ся з одної самиці т. є. як корови так і ялівки на другу і проявляє ся так, що на оболоні слизовій т. з. на зовні похви творять ся дрібні гузочки, причім та оболона червоніє та пучнявіє. Через ту хробу багато самиць зовсім незапліднює ся, а ті, котрі ся запліднили, дуже часто поронюють. І з тої то причини хроба та спричинює значні шкоди, бо лучає ся, що в стаїни, в котрій знаходить ся більше коров, не можна ніякого теляти переховати а крім того корови тратять молоко.

Хороба та переносить ся з одного звіврати на друге найчастійше через становленє; так отже переносить ся з корови на бугая, а опісля з зараженого бугая на неозначену скількість коров, відстановлених таким бугайом. Крім того ся хороба може перенести ся і через підстїлку, знаряди стаєнні а навіть і через стичність хорої корови зі здоровою. Та хороба виступає на оболоні похви. Скоро відхилемо варги (соромні губи) то знайдемо на ній тонкі, червоні пружки наче менше або більше грубі нитки, краски сильно червоної а сама оболона є легко опухла та покрита густою, липкою слизю. Найважнійшим проявом, який ціхує хоробу, суть дрібні гузочки на оболоні похви; видно їх по обох сторонах оболони, а навіть і на варгах, де суть густо побіч себе розсіяні і доходять величини проса, а місце, де ті гузочки знаходять ся, є часом сильно зачервонїле. У самиць, діткнених тою хоробою, впливає з похви густа теч, котра є спершу слизовата, а опісля має вигляд ропний. Тая слизь покриває околицю похви і там засихає, творячи струпи. Той катар переходить часто на матерницю та спричиняє поронене.

Недуга та є між нашою худобою дуже поширена а причиною, що она ширить ся, є те, що властителі бугаїв зовсім не звертають на то уваги чи бугаї є здорові т. є. чи прут (корінь або мужеский член) бугая є чистий і таким бугайом поширюють хоробу. З другої знов сторони властителі самиць нічо собі з того не роблять, бачучи, що корові витікає слизь з похви і дивують ся опісля, що корова поронила або зовсім не запліднила ся. Тому то тої хороби не належить собі легковажити. Коли бачите, що в 2—5 днів по відстановленю корова стає неспокійною, уставляє ся часто до моченя, часто підносить хвіст до гори, угинає ся в крижах, то майже наглядний доказ, що заразила ся від бугая. Тоді то належить заглянути до похви а скоро оболона оказує ся зачервонілою, треба запускати похву 2-процентовим розпуском лізольу або бацільольу два-три рази денно доти, доки червоність

тая не зникне. Наколиб однак мимо того червоність оболони похви не зникала а тим більше, наколи би на ній виступали гузочки, тоді раджу за-сягнути безумовно лікарської помочи, а о скільки вчаснійше уділить ся такій корові помочи о стільки скорше та лекше отже й з меншим коштом єї вилічить ся. З ліченєм треба спішити ся тому, щоби хвороба не перейшла на матерницю і не спричинила поронення.

На тім кінчу описуване хоріб, котрі виступають перед породом, однак не кажу, щоби я їх вже всіх навів. Єсть їх ще більше, як прим. запаленє вимени, кровотоки з похви, матерниці, мертвота плоду і т. д. Однак тих не описую, бо суть то хвороби, котрим господар сам не зарадить і мусить шукати лікарської помочи. Опишу лише запаленє вимени, але межі хворобами виступаючими по породі, бо виступає оно частійше по як перед породом. Отже приступаю тепер до обговореня хоріб виступаючих у коров найчастійше по породі.

Задержанє містища. А чи знаєте, панове господарі, що то єсть містище? — Я певний, що кождий з вас знає, що корова по породі мусить очистити ся, а коли очистити ся, тіштите ся, що порід добре закінчив ся, або гризете ся, коли корова в кілька годин по виданю теляти не очистила ся. Тоді шукаєте помочи і то найчастійше у якоїсь баби. Така баба прийшовши, всуває руку до матерниці і відразу рішає, що в матерниці є кертиці а щоби корову уратувати, належить всі ті кертиці вирвати. Очевидно всі без виїмки суть переконані, що така учена баба говорить правду і що не може бути инакше і кертиці треба вирвати. Отже баба вириває кертиці а властитель бачучи ті гузи, котрі баба виняла, має доказ о єї глибокім знаню і влучнім розпізнаню нею причини затриманя містища. Тішить ся тим самим, що корова его вже уратована не бачучи в дійсности, що баба дорізала корову без ножа, бо вириваючи корові ті ніби кертиці, вирвала з єї організму то, що до організму належить і що в ній мусить бути.

Скоро отже вириває насильно то, що до організму належить, а в сім случаю то, що в матерниці мусить бути, калічить тим самим зввіря, спричинює рани в матерниці а з причини тих ран і кровотоків повстає найчастійше затроєне крові і коро́ва з тої причини гине.

Як раз то нелюдске і варварске поступоване мав я на думці, коли на вступі сеї праці згадав о гріхах, яких допускають ся і нині селяне, супроти своїх коров, а що так єсть, переконаєте ся по перечитаню дальшої части, з котрою вас запізнаю.

Отже щож то суть ті кертци і що то єсть містище? Як вже знаєте, кожда самиця має матерницю, в котрій наступає запліднене і в котрій плід аж до виходу на сьвіт розвиває ся. Матерниця єсть то м'ясний мішок, котрий, коли самиця не єсть плідна, є скорчений і малий а по заплідненю розширяє ся в міру того, як плід розвиває ся або виростає. Внутрішня стіна тої матерниці або так звана оболона слизова має на собі бородавки, котрі, коли самиця не єсть запліднена, суть дуже малі а по заплідненю виростають що раз більше і доходять при кінці вагітності до величини курячого яйця. Ту однак мушу з натиском зазначити, що ті бородавки суть лише в матерниці корови а нема їх у коний ані у псів. Бородавки ті ростуть в міру, як розвиває ся плід в матерниці і до часу уродження ся плоду доходять до величини курячого яйця, по уродженю ся теляти зачинають они зменшати ся і по 4 до 6 тижнях від дня породу суть знов так малі, як були перед заплідненем корови. Ті бородавки називають ся котіледонами або прозябцями і буває їх, як вже сказано, 80 до 100.

Отже ті котіледони мають то нещастє, що селяни їх називають кертцями (або з польска „кретами“) і їх видирають як щось шкідливого, хочай араз довідаєте ся, як они суть дуже потрібні.

До чогож служать тоті котіледони або т. зв. „кертци“ чи „крети“? О тім довідаєте ся, коли пізнаєте, що то єсть містище або т. зв. „чистило“,

котре виходить з матерниці в короткім часі по породі. Кожний з вас без сумніву переконав ся, що коли поволи знімаємо шкаралупу з курячого яйця, то під нею є тоненька оболонка, котра окружає ціле білко, а коли хочемо, щоби білко з жовтком виплило, то мусимо перервати і тую оболонку. Подібно маєсь річ у всіх звівірат, а навіть і у жінок. Плід не є безпосередно окружений стїною матерниці, лише власною своєю оболonoю. Оболони тої нема в матерниці, коли она не єсть запліднена. Коли однак наступило заплідненє і плід зачинає розвивати ся, виростає довкруги него оболона, котра єго зовсім окружає. В оболоні тій єсть плин, в котрім плід жиє. Той плин і та оболона суть так довго потрібні, доки теля зовсім не розвине ся, або через цілий час вагітності аж до порodu.

Коли минув час вагітності, отже у корови 9 місяців і 10 днів, оболони ті виходять, пукають, вода виливає ся і плід виходить. Ті оболони однак не виходять зовсім перед породом, але аж в короткий час (кілька годин по породі). Отже ті оболони, котрі окружували плід через цілий час вагітності і котрі по породі мусять вийти, суть як раз містищем або т. зв. „чистилом“, а коли оно вийшло, говоримо, що корова очистила ся.

В якій же тепер звязи позістає містище до тих прозябців або котіледонів? Отже до тих котіледонів єсть містище причіплене. Кожний такий гуз або прозябець (котіледон) є окружений тою оболonoю або містищем в такий спосіб, як би насунув шапку на голову (котіледон є головою а містище шапкою). Оболона вправді прилягає добре до котіледонів, але не єсть до них прироснена. Аж по породі, та оболона сама відділяє ся від котіледона а що — як то тепер вже знаєте — тих гузів є в матерниці 80 до 100, то через се треває то нераз і кілька годин, заким тота оболона відділить ся від всіх котіледонів.

По відділеню ся оболони від котіледонів она сама виходить з матерниці і тоді говоримо, що ко-

рова очистила ся, або що містище відійшло. Лучає ся однак часто, що містище є сильно причіплене до котіледонів а навіть до них прироснене. Тоді очевидно оно само не може відділити ся від котіледонів і з тої причини не може вийти. Такий стан, то є надто сильне прилягане або прироснене містища до котіледонів, спричинює задержане містища.

Сподію ся, що кождий читач зрозумів докладно, що то таке котіледони і чим є містище; пізнав значіне тих котіледонів для матерниці і цілої справи родження. Я переконаний, що ніхто тепер не скаже, що в матерниці корови знаходять ся „кертії“ (крети) а тим менше не позволить їх видирати. Натомість, що коли корова читача або єго знакового по породі не очистить ся, то скаже, що то єсть причиною прироснення містища до котіледонів, або прозябців, що містище в виду того треба виймати, але в спосіб умілий, а не в спосіб варварский через видиране мясних частий з живучої корови.

Припускаю також, що хто повисше моє поучене уважно перечитав, пійме навіть, на чім полягає в таких случаях поміч зглядно в який спосіб містище треба винимати, отже полягає то на відклиєню або знятю містища з кожного прозябця або котіледона. Єсть то річ не легка, котрої неук не виконає. То треба зробити в спосіб умілий і з великою терпеливостію, а ціле містище відкляїти, то праця мозольна. А длячого то так трудно, то кождий зрозуміє знаючи, кільки єсть тих прозябців і що з кожного з окрема треба в умілий спосіб здоймати містище і то так, щоби жадного прозябця не урвати і не спричинити рани і кровотоку в матерниці.

Не могу отже дораджувати нікому до того забирати ся і длятого уділю иншої ради. Отже коли бачите, що минуло вже кільки годин (6 до 12) від породу а містище („чистило“) не вийшло, треба запустити гегаром кільканайцять літрів теплої води до матерниці. Гегар належить тримати тоді високо,

щоби вода сильною струєю до матки входила. Сила тої води може сама містище від котіледонів відділити і часто то дешеве средство спричинює цілковитий вихід містища. В який би небудь спосіб містище винято, належить пізніше матку кілька разів за помочию гегара пере-

Фіг. 9.

полокати 2-процентним розпуском креоліни або лізолу. Рівнож не належить корови опихати за раз соломою або січкою, щоби не виступила горячка, але дати їй пійла з грису, трохи доброго сіна або трохи посіканих бураків.

Иноді може й так бути, що містище зачне відходити, але не може відразу ціле відділити ся і зви-

сає, як то видно на рисунку (Фіг. 9.) Тоді можна єго легонько рукою витягати, але треба то робити обережно, щоби часом не урвало ся. Але не треба ніколи допускати до того, щоби волочило ся по землі, бо корова може легко ногою наступити і відірвати а тоді може і неоден котіледон вирвати. Щоби того не було, можна часть містища відрізати.

П о р а ж е н е п о р о д о в е. Хороба та лучає ся рідко у худоби рогатої, між 1. а 3. днем (рідко пізнійше) по породі. На тоту хоробу западають корови навіть по цілком легкім породі а то найбільше такі, котрі суть товсті і перед породом добре були живлені а не доєні. Отже короткий час по породі корова на око цілком здорова перестає віджувати і їсти, зачинає перебирати ногами, кладе ся на землю і вже не може ся піднести. По короткім часі не може вже рушитись, лежить з випростованими ногами і карком як би нежива. Часом голову зверне на сторону і опре на ребрах. Тоді можна на таку корову кричати, можна єї бити — она нічо не чує і зовсім ся не рушить, бо є зовсім без притомности. Скіра є зовсім зимна можна єї шпилькою наколоти, а корова не відчуває того. Відходи зовсім затримані, корова не лайнить і не мочить. Очи суть майже замкнені, можна пальцем дотикати ся очної баньки, а корова дасть собі то зробити. Вимя стає ся м'яке, западає ся а при доєнню молоко не виходить або лише дуже мало. Коли рукою відемо до кишки відходової, знайдемо там багато твердого лайна, котре само не жоже вийти, а так само міхур мочевий є наповнений мочию. Одним словом корова лежить як би без життя і по кількох годинах без жадного знаку гине, а смерть наступає легко як сон.

Не можна заперечити, що часом хоч дуже рідко, корова з тої хвороби виздоровіє, але то наступає само від себе, без жадної помочи а на то не можна числити, бо случаї виздоровлення без помочи суть дуже рідкі. Однакож зовсім не раджу

комунебудь забиратись до лічення такої хорої корови. Бо колиб хтось такій корові заливав якого ліку, то відразу би її забив, а то для того, що через поражене она не може нічого поликати і лік замість до живота вийшов би до легких а через то корова зараз би згинула. З тої причини не треба такій корові жадних ліків задавати, лише зіставити цілком спокійно.

До послідних літ хвороба тота була уважана за невилічиму. Уживано ріжних ліків, але жаден не помагав, а в случаю, в котрім така хора корова виздоровіла, то дійсно не завдяки лікам, але сама з себе, бо як я попереду сказав, часом і без жадної помочи наступає виздоровлене. З тої причини давнійше кожду корову, котра на тоту хворобу заслабла, дорізувано, щоби бодай мясо уратувати, коли дотична корова яке на собі мала. При сій нагоді згадаю, що мясо з коров, дорізаних з причини пораження по породового, можна споживати, але при різанню мусить бути лікар ветеринарийний, котрий мусить мясо оглянути і видати позволене до споживання зглядно до продажу такого мяса.

В кількох послідних літах наступив дуже пожаданий зворот під зглядом лічення сеї хвороби, так що тепер можемо сказати, що майже кождий случай дає ся вилічити. Також і я сам можу се на підставі своїх власних досвідів потвердити. Спосіб лічення сеї хвороби заслугує тим більше на увагу, що відбуває ся цілком без ліків аптичних.

Отже спосіб лічення сеї хвороби полягає на тім, що до вимени впомповуємо воздух. До того треба однакж мати відповідну помпу т. є. такий прилад, котрим впомповуємо воздух через дійки до вимени. Таким способом я сам уратував вже неодну корову від смерти а властителя від страти. Отже в таких случаях не треба резигнувати, лише шукати фахової помочи а кошт виплатить ся.

Кілька слів ще о запобіженю сій хворобі. Як взагалі ліпше хворобі запобігати як її лічити, так тим важнійше є се при пораженю по породовім. Переконано ся, що через відповідне удержане ви-

сокотільних коров дійсно запобігає ся тій хоробі. Отже корові високотільній, 2—3 тижні перед часом сподіваного породу не треба подавати сильної паші, як пр. муки, зерна, конюшини, макухів, лише сіна, трави, трохи вареної бульби або бураків. Також дуже добре в корову, котра є добре молочна, в останніх 2—3 тижнях що дня видіти, а молоко виливати.

В поданий спосіб кормити і здоювати раджу перед часом сподіваного породу кожду корову, котра є добре відживлена і дає багато молока, бо тим способом запобіжимо тій небезпечній хоробі.

Лежанє по породі. Подібно як перед породом корова лежить і не може ся піднести, так також і по породі лучає ся досить часто, що корова на око цілком є здорова, лиш на заді є ослаблена і не може встати. Лучає ся то найскорше по тяжких породах, при котрих плід з якої небудь причини треба було витягати. Обяви при тій хоробі суть взагалі такі самі, які ми обговорили при лежаню перед породом. По тяжкім породі видимо, що корова приймає їджене, румигає, лайнить і мочить, передом рушаєсь, лише заду не може піднести. Ся хвороба може тягнути ся кілька тижнів а навіть і місяців.

Ліченє полягає передовсім на тім, щоби корові добре нідстелювати, щоби лежала на мягкій підстилці, на котрій треба конечно два рази денно єї перевертати з одного боку на другий. Треба їй давати мало, але добре їсти, отже пійло з грису, муку, зерно і троха доброго сіна. Хребет і ноги треба натирати спіритусом камфоровим через 15 до 20 минут, три рази денно. Коли би по 10 до 14 днях не було видно жадного поліпшення, а корова не хотіла добре їсти а притім і худла, то радше дорізати і уратувати вартість мяса.

Запаленє вимени. Запаленє вимени виступає у коров досить часто і то як перед так і по породі. Сій хоробі підлягають скорше корови добре відживлені і товсті а передовсім добре мо-

лочні, рідше худі і даючі мало молока. Причини сеї хвороби можуть бути :

1) *Велика молочність*. Досьвіди виказують, що у коров, котрі суть добре молочні, кілька днів перед або в короткий час по породі вимя пухне а то або ціле, то є, всі чотири чверти, або лише задні чверти.

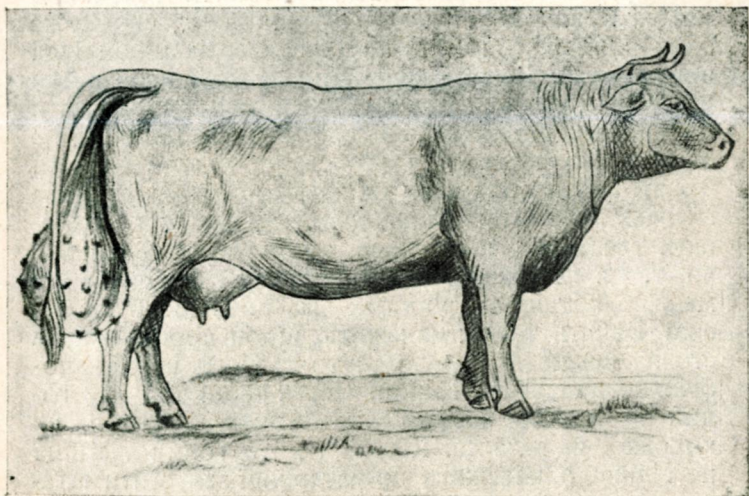
2) *Недостаточне видоєне вимени*. Корови добре молочні, отже котрі багато мають молока по породі, до котрих теля не часто припускає ся а з вимени молоко не зовсім докладно видоює ся, такі корови часто по породі хорують на запалене вимени.

3) *Застудженє*. Корови, котрі по породі стоять в зимній стайни, або лежать на самій долівці, або виходять пасти ся, помимо що на дворі зимно, взагалі корови, котрі суть наражені на перестудженє, западають на згадану хворобу.

Отже з наведеного маєте науку, що корову по породі треба добре видоювати, щоби нічо в вимени не зістало і треба її хоронити від перестуди. Запалене вимени не є зовсім хворобою небезпечною, але лише тогди, коли сеї хвороби не занедбає ся через то, що або цілком її не лічить ся або лічить ся невідповідно. Поміч мусить бути і то скоро і раціональна, бо инакше вимя ствердне і наступить т. зв. „замамченє“, то є, що одна або і дві четвертини вимени не будуть доїти ся. Прояви сеї хвороби суть слідуєчі: Найчастійше короткий час по породі часть вимени, то є, або одна або дві чверти але найчастійше ціле вимя пухне, твердне, стаєсь горяче і червонїє. При дотику вимени рукою корова дізнає болю і длятого боронить ся. Задні ноги тримає корова розширені, хід є штивний і повільний, часто перестає їсти або лиш мало що їсть і не віджуває (не румигає), а то длятого, бо має горячку.

Такій корові треба дати на прочищенє 400 грамів соли глявберскої а 50 таку саму давку олію рицинового, вимя натирати мастию камфоровою. Тою мастию треба натирати вимя 15 минут і не сильно

лише поволи і одностайно. До їдження можна подавати зеленину, покрані бураки, добре сіно або пійло з грису. Згадану масть дістати можна в кожній аптиці без рецепти. Заким однак принесете масти з міста, приложіть глину з оцтом до вимени, або обклад з галуно, або з води карболевої, а також дуже добрий є оклад зі звичайного спіритусу. Вимя треба доконче що години здоювати. Колиб однак мимо лічення поробили ся на вимени боляки, то конче треба візвати лікаря ветеринарийного, бо такі боляки треба протинати, ропу вискробати а потому відповідно лічити.

Фіг. 10.

Пояснене до сего рисунку (Фіг. 10.) знайдете на стор. 27. де говорить ся о випаданню матерниці. Рисунок показує наглядно, як матерниця висить наче мішок а на ній видко гузи або т. зв. котіледони.

При сій нагоді звертаємо увагу, що на тій же стороні 27. в 17 ім рядку з долини випущено слова: „По породі лучають ся“: — По сих словах слідує

уступ з початковим заголовком: Випаданє матерниці. Число V. в сім заголовку як і числа в слідуєчих суть злишні.

Дещо о корові по породі.

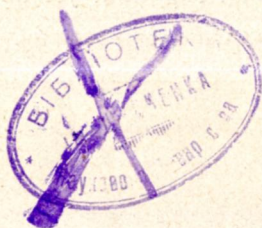
По породі кожда корова є ослаблена, змучена і в такім стані може дуже легко перестудити ся. З тої причини належить тоді звертати пильно увагу на таку корову в двоякім напрямі, передо-всім треба єї покріпити, відкормити а потому охоронити перед перестудженєм.

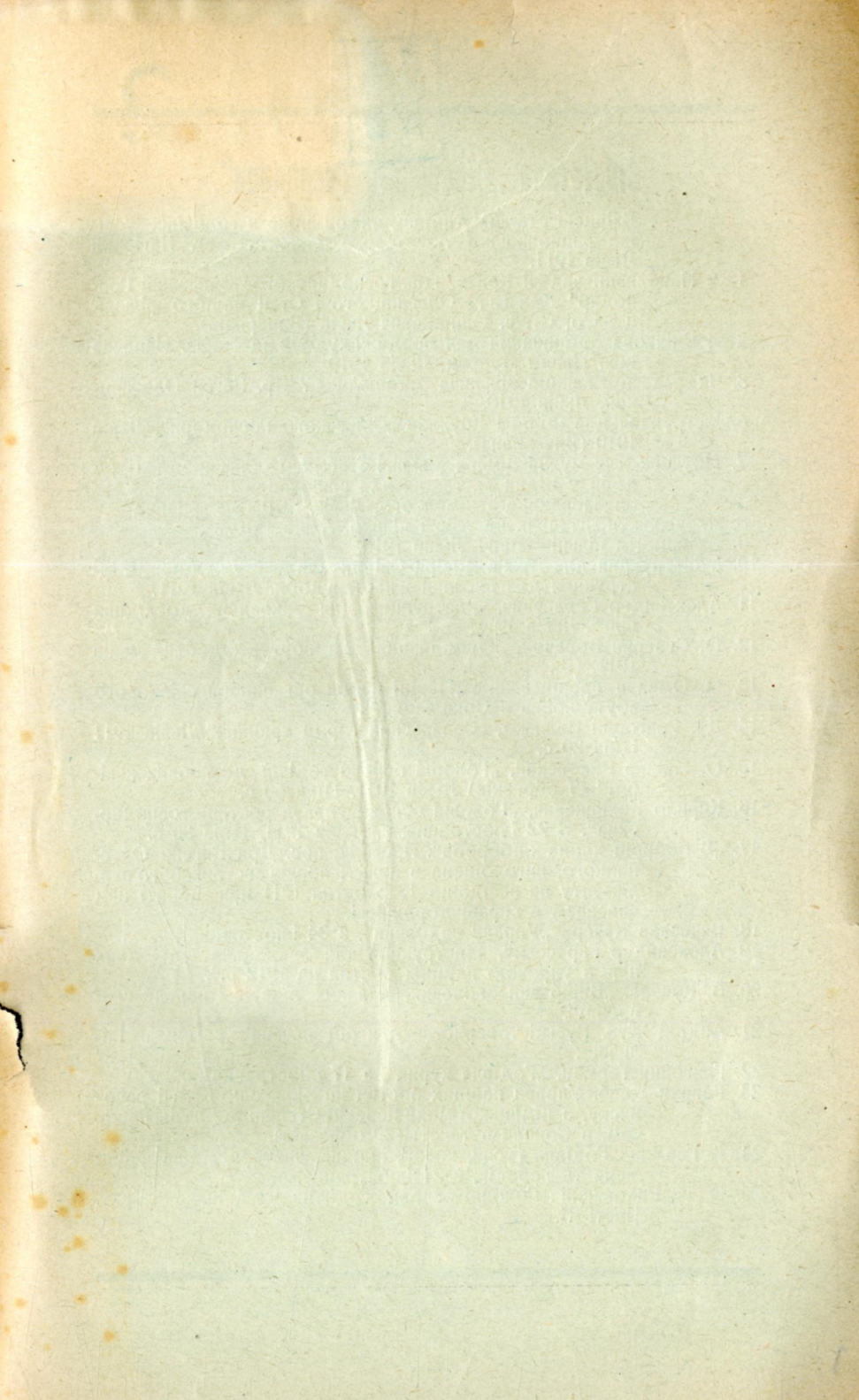
Отже корові треба подати теплого пійла з грису, котре добре є зверху посолити. Таке пійло можна їй подавати що дві години. Рівночасно може оден чоловік соломою корову витерти, щоби була цілком суха. Двері і вікна треба замкнути, щоби не було протягу. Теля належить зараз припустити до корови, щоби оно виссало молозиво або перше молоко (колястру, сіру або сяр), а коли би теля з якої небудь причини не хотіло ссати, в такім случаю належить молоко видоїти і виляти. Здоювати треба як найчастійше, щоби через се запобічи, т. зв. пораженю попородовому і запаленю вимени, о котрих то хворобах вже повисше була бесіда. Бачити також належить, щоби корова задом стояла висше як передом, а то длятого, щоби запобічи випаданю матерниці. Через перших 6—12 годин по породі звертати треба увагу, на то, чи корова очистила ся. Коли би до 6 годин містище не відійшло, нележить до матерниці запустити гегаром кільканайцять літрів теплої води, а коли би і мимо того по дальших 6 годинах містище не вийшло, треба то містище виняти а ще ліпше дати лікарєви виняти.

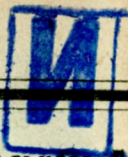
В перших трох днях по породі не треба подавати корові багато їсти, ліпше потроха і лиш пашу легко стравну а також не можна подавати паші дуже сильної як макухів, багато зерна, грису і т. п., щоби через те запобічи пораженю попородовому, хиба коли корова не є товста а притім і ослаблена. Аж по трох або чотирох днях, скоро містище само першого дня відійшло, і корова не дує

ся, скоро вимя нічо не спухло, а корова з охотою приймає корм і добре румигає, тогди можна сказати, що корова є здорова і можна їй подавати щонебудь їсти або й випускати на пасовиско.

Сим кінчу поученє о помочи при породах Гадаю, що ніхто з читачів не сподївав ся, щоби я о всїм написав, що може з коровою стати ся, перед, підчас, або по породї. Богато більше лучає ся випадків, як я тут описав; я однак мав намір поучити господарів лиш о найчастїйших случаях хоробових, які можуть приключитись корові з причини породу і гадаю, що я то зробив в спосіб для кожного зрозумїлий. Сподїю ся, що моя праця принесе всїм як най гарнїйші успіхи.

41.214

Бібліотека „Сільського Господаря“

Взірцеві стаїні і гноївні, як одинокі з головних услівій рациональної господарки. Написав Евг. Нагірний Львів 1911.

- 1—2 Найближші задачі Краєв. Тов. господарского „Сільський Господар“ Дра Евг. Олесницького і Стан нашого рільництва о. Стеф. Онишкевич Львів (Вичерпані).
- 3—4 Спількова організація для продажу худоби на заріз. Написав інж. Павло Дурбак, Львів 1910.
5. Яка має бути наша рільнична організація? Др. Евген Олесницький, Львів 1910.
6. Інструкція для Філій і Клубів „Сільського Господаря“, Львів 1910 (Вичерпана).
7. Поучення для мужів довіря рільничої агенції для продажу худоби у Відні як також для спілок для продажу худоби. Переклад з німецького, Львів 1910 (Вичерпана).
8. Як уживати штучних навозів і кільки. Львів 1910.
9. Як нищити пильні миші? Львів 1910.
10. I. Інструкція для мужів довіря Спілок для збуту худоби. II. Інструкція для висилки живої худоби. Львів 1911.
11. Александер Гарасевич, „Інструкція для закладання дослідних піль“. Львів 1911.
12. О. Северин Борачок, „Організація для збуту худоби“, Львів 1911. (Вичерпана).
13. О. Омелян Трешневский, „Перші проби організації спілкового збуту збіжжя в Сокальщині“.
14. Др. Григорій Величко, „Селянський город яринний“. Львів 1911 Ціна 20 с.
15. О. Йосиф Раковский, „Головні основи годівлі домашніх звірят“ (7 образків) Львів 1911. Ціна 60 с.
16. Кирило Кахникевич, „Головні основи управи рослин господарських“. З 22 ілюстраціями. Львів 1911. Ціна 30 с.
17. „В обороні хлопа-хлібороба“. Промова пос. Дра Евгена Олесницького, виголошена в палаті послів австрійського парламенту на засіданню 13. жовтня 1911 при дебаті над внесенем в справі дорожничі.
18. Вячеслав Кучера „Управа садівини“, з 34 ілюстраціями.
19. Александер Гарасевич, „Інструкція для закладання дослідних піль з управою пашинних рослин на 1912 р.“.
20. В. Кучера. „Виріб вин овочевих, всіляких лікерів і палене сливовиці“.
21. Андрій Жук. Руські товариства для забезпечення худоби в Галичині.
22. Григорій Герман. „Годівля курий“, з 17 ілюстраціями.
23. Генрик Цееб. Управа пашинних рослин на рілі, сіножати і пасовищу, з німецької мови перевів Стефан Кордуба проф. сем. в Сокалі в тексті (29 образків).
24. Г. Герман: Годівля гусий, качок, індиків, пантарок, павів, фазанів та лебедів, з 21 ілюстраціями.
25. О. Й. Раковский: Головні основи годівлі домашніх звірят. Часть II.

210.36/38.

БІБЛІОТЕКА „СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРЯ“ ч. 28.

О ПОМОЧІ ПРИ ПОРОДАХ У ХУДОБИ

Написав

Др. Оттон Лілле

ц. к. старший ветеринар повітовий
в Городку ягайл.

(В тексті 10 образків).

ЛьВІВ 1914.

Накладом Краєвого Товариства „Сільський Господар“
у Львові.

З друкарні „Діла“, Ринок ч. 10. (Дім „Просвіти“).